

Fornleifaskráning vegna deiliskipulags á hafnarsvæði Hvammstanga, Vestur-Húnavatnssýslu

Greinargerð um afstöðu fornleifa vegna breyttrar skipulagstillögu

Í skipulagsferli deiliskipulags fyrir hafnarsvæðis Hvammstanga hafa orðið nokkrar breytingar frá fyrstu tillögu sem miðað var við í skýrslunni Fornleifaskráning vegna deiliskipulags á hafnarsvæði Hvammstanga, Vestur-Húnavatnssýslu. (Óskar Leifur Arnarsson og Sólveig Hulda Benjamínsdóttir, 2017). Í skipulagstillögu (sjá kort hér að neðan), dagsett 2. október 2017 er gert ráð fyrir stækkun lóðarinnar Höfðabraut 28 í 3168 m² og þar gert ráð fyrir fjölbýlishúsi og bílastæðum. Þá hefur verið fallið frá gerð landfyllingar og byggingum á nyrðri hafnargarðinum (Tangi 1 og 3).

Mestur þéttleiki skráðra minja er sitthvoru megin við Syðri-Hvammsá, meðfram Víkinni að sunnan verðu og út á tangann (Hvammstanga) að norðan. Flestar minjarnar sem skráðar voru eru fremur ungar, eða frá því um og eftir aldamótin 1900. Þær tengjast þéttbýlismyndun á tanganum sem hófst eftir að staðurinn varð löggildur verslunarstaður árið 1895 og eru minjar um búsetu, landbúnað, slátrun, verslun, veiðar og fiskverkun. Þó verður að benda á það að heimaútræði bæjanna Kirkjuhvamms og Syðsta-Hvamms hefur lengi verið stundað frá þessum stað og elstu heimildirnar um svæðið frá upphafi 13. og 15. aldar, sem bendir til að þarna hafi staðið naust fyrir báta beggja vegna við árósin sem var á landamerkjum jarðanna.

Töluvert margar minjar lenda inn á skipulagssvæðinu og eru minjar nr. 1856-15, 16, 26, 27, 28, 29 og 31 í mikilli hættu vegna nýrra framkvæmda í fyrirhuguðu skipulagi (tillaga 2.10.2017). Sjá nánar í skýrslunni *Fornleifaskráning vegna deiliskipulags á hafnarsvæði Hvammstanga, Vestur-Húnavatnssýslu* (2017). Þó má benda á að þessar minjar eru allar frá því eftir 1900 og einhverjar þeirra stóðu langt fram á 20. öldina. Flestar minjarnar sem skráðar voru eru heimildir um minjar og minjastaði, þar sem að framkvæmdir á 20. öld hafa hulið eða eyðilagt þær flestar. Þar sem minjarnar eru ekki sýnilegar í dag eru þær merktar inn með punkti. Þessar minjar ná þó flestar yfir stærra svæði. Því þarf í samráði við Minjastofnun Íslands að ákveða hvort það eigi að grafa könnunarskurði til að komast að útbreiðslusvæði hvers minjastaðar fyrir sig og eins til að kanna hvort eldra minjar leynist þar undir. Nákvæm staðsetning er byggð á eldri kortum, heimildum og ljósmyndum. Þó hleðslur eða tóftir séu ekki sýnilegar á yfirborði í dag, er ekki ólíklegt að undir grasi, malbiki og steypu leynist einhverjar minjar enn.

Helst eru minjar í hættu á lóðunum Strandgötu 1 og Höfðabraut 28. Þá er möguleiki á að minjar geti leynst á lóðum Hafnarbrautar 9, 11 og 13. Heimildir eru um bæi í nágrenni við Höfðabraut 28, 30 og 32.

Tillaga að deiliskipulagi hafnar svæðis Hvammstanga. Byggingareitir / nýjar byggingar eru appelsínugar og lóðamörk tilgreind með rauðri punktalínu. (Landmótun, 2.10.2017)

Strandgata 1: Miklar breytingar hafa verið á þessu svæði á síðustu öld. Á suðaustur hluta lóðarinnar stendur verslunarhús og á vesturhlutanum eru vörugæymsla / frystir. Gert er ráð fyrir stækkun kaupfélagshússins og gamla sláturhússins og milli þeirra verði bensíndælur. Á svæðinu í kring á tanganum eru heimildir um minjar, en flestar þeirra eru fremur ungar eða frá því þegar þéttbýlismyndun hófst á tanganum um aldamótin 1900. Leita verður áhlits Minjastofnunar Íslands ef til stendur að framkvæma meira innan lóðarinnar eða í næsta nágrenni hennar. Hugsanlega þarf að grafa könnunarskurði til kanna hvort minjar leynist innan byggingareits. Ef áður óþekktar fornminjar koma í ljós við hverskyns framkvæmdir, ber samkvæmt menningarminjalögum að stöðva framkvæmdir strax og gera Minjastofnun Íslands viðvart.

Hafnarbraut 3, 9, 11 og 13: Búið er að reisa hús á Hafnarbraut 3, sem stendur á landfyllingu. Þar er gert ráð fyrir viðbyggingu. Fremur ólíklegt má telja að þar séu einhverjar minjar, vegna

þess að þar var sjór áður.

Lóðir 9, 11 og 13 eru nýjar lóðir. Þær standa í gömlu fjörunni eða rétt fyrir ofan hana. Ekki eru heimildir fyrir minjum á þessu svæði.

Ef áður óþekktar fornminjar koma í ljós við hverskyns framkvæmdir, ber samkvæmt menningarminjalögum að stöðva framkvæmdir strax og gera Minjastofnun Íslands viðvart.

Höfðabraut 28: Um er að ræða nýja lóð fyrir fjölbýlishús og bílastæði, samtals 3168 m².

Innan lóðarinnar stendur legumerki (varða nr. 1856-31) og er það í mikilli hættu vegna fyrirhugaðra framkvæmda. Vel má haga skipulagi þannig innan byggingareitsins að legumerkið getið staðið og haldið gildi sínu með því að ekki verði skyggt á sjónlínu þess og hinna þriggja legumerkjanna. Þó að nútíma tækni og hafnaraðstaða hafi leyst vörðurnar fjórar að mestu af hólmi, hafa þær enn gildi sem legumerki og eru með eldri minnisvörðum um upphaf verslunar og vörusiglinga á Hvammstanga.

Þá eru heimildir um að bærinn Harðangur (nr. 1856-28), frá fyrrihluta 20. aldar, hafi staðið í og við suðurhluta lóðarinnar og bærinn Klettur (nr. 1856-27) stóð í og við norður hluta lóðarinnar. Nákvæm stærð og umfang nr. 1856-27 og 28 er ekki skráð vegna þess að minjarnar hafa verið sléttaðar. Í samráði við Minjastofnun Íslands þarf að taka ákvörðun um hvort þurfi að grafa könnunarskurð til að kanna umfang minjanna og fá úr því skorið hvort að eldri minjar leynist á svæðinu. Sjá nánar kafla 8 í skýrslunni *Fornleifaskráning vegna deiliskipulags á hafnarsvæði Hvammstanga, Vestur-Húnavatnssýlu* (2017).

Ef áður óþekktar fornminjar koma í ljós við hverskyns framkvæmdir, ber samkvæmt menningarminjalögum að stöðva framkvæmdir strax og gera Minjastofnun Íslands viðvart.

Höfðabraut 32: Um er að ræða nýja lóð, en við Höfðabraut 30 stendur hús frá 1988. Heimildir eru um að bærinn Klöpp (nr. 1856-29), frá fyrrihluta 20. aldar, hafi staðið á svæðinu við lóðir Höfðabrautar 30 og 32. Því getur þurft að grafa könnunarskurð til fá úr því skorið hvort að eldri minjar leynist á svæðinu. Sjá nánar kafla 8 í skýrslunni *Fornleifaskráning vegna deiliskipulags á hafnarsvæði Hvammstanga, Vestur-Húnavatnssýlu* (2017).

Ef áður óþekktar fornminjar koma í ljós við hverskyns framkvæmdir, ber samkvæmt menningarminjalögum að stöðva framkvæmdir strax og gera Minjastofnun Íslands viðvart.

Skoða verður fornleifaskrána með tilliti til annarra staða innan skipulagssvæðisins vegna hverskonar framkvæmda og ef breytingar verða á skipulagi á síðari stigum.

Niðurstöður

Eitt af meginmarkmiðum fornleifaskráningar er að vera skipulagsyfirvöldum innan handar við að standa vörð um fornleifar og marka stefnu í minjavernd og skipulagsmálefnum. Fornleifaskráningu lýkur í raun aldrei, bæði vegna þess að nýjar óþekktar minjar geta komið í ljós og eins vegna aldurskilgreiningar á fornleifum í lögum um menningarminjar. Samkvæmt þeim teljast fornleifar vera hvers kyns mannvistarleifar 100 ára og eldri og því bætast nýjar minjar við árlega.

Alls voru skráðir 40 stakir minjastaðir og 7 hús innan og rétt utan við skipulagssvæðið. Af þessum 40 minjum er einungis ein tóft sýnileg í dag. Innan reitsins eru 2-3 hús sem eru uppistandandi að hluta eða öllu leiti og eru aldursfriðuð eða umsagnarskyld. Svæðinu hefur mikið verið raskað, en fyrstu íbúðarhúsin á Hvammstanga voru byggð um 1900. Hafnarsvæðið hefur því tekið miklum breytingum á 20. öld. Minjarnar sem skráðar voru eru flestar frá fyrri hluta 20. aldar, en þó eru heimildir um naust á svæðinu frá 13.-15. öld og þeim hafa fylgt uppsátur. Gera má ráð fyrir að enn leynist minjar undir yfirborði, þó þær sjáist ekki í dag. Sjá nánar um hvern minjastað í kafla 8, aftast í skýrslunni *Fornleifaskráning vegna deiliskipulags á hafnarsvæði Hvammstanga, Vestur-Húnavatnssýlu* (2017).

Minjarnar sem skráðar voru tengjast sjósókn fyrri alda og upphafi þéttbýlis á Hvammstanga. Um helmingur minjanna er staðsetning húsa og mannvirkja sem eru sýnd á korti frá 1912, en eru nú horfin. Auk þess eru heimildir um hjalla, naust, uppsátur, bryggjur, brýr og vegi. Verndargildi hvers minjastaðar fyrir sig er metið í fornleifaskránni, kafla 8 í ofangreindri skýrslu frá 2017.

Fyrirhugað skipulag stangast á við *Lög um menningarminjar nr. 80/2012*, eins og fram kemur hér að ofan og hætta er á að minjar sem nú eru horfnar á yfirborði, leynist undir uppfyllingu, malbiki og steinsteypu.

Það skal áréttað að aðrar fornleifar en friðlýstar fornleifar njóta 15 metra friðhelgi og skal hafa það í huga varðandi allar framkvæmdir innan skipulagssvæðisins. Reynslan hefur sýnt að undir yngri minjum leynast oft eldri minjar. Sérstök aðgát skal höfð við framkvæmdir og rask í nágrenni skráðra fornleifa. Þetta á ekki einungis við um byggingaframkvæmdir, heldur einnig framkvæmdir eins og við lagningu neysluvatns, frárennslis, rafmagns, heimkeyrslna, trjáræktar o.fl. Lögð er áhersla á að samkvæmt *menningarminjalögum* ber að stöðva framkvæmdir strax og gera Minjastofnun Íslands viðvart ef áður óþekktar fornminjar koma í ljós við jarðrask á framkvæmdatíma.

Patreksfirði, 12. janúar 2018

Óskar Leifur Arnarsson